

Н. В. Ортинська

Навчально-науковий інститут права та психології
Національного університету “Львівська політехніка”,
асистент кафедри адміністративного та інформаційного права

ПРАВОВА ПОЛІТИКА ДЕРЖАВИ ЩОДО ПОДОЛАННЯ ПРИЧИН ЗЛОЧИННОЇ ПОВЕДІНКИ НЕПОВНОЛІТНІХ

© Ортинська Н. В., 2015

Розглянуто аспекти правової політики щодо неповнолітніх. Сконцентровано увагу на аналізі основних причин злочинності неповнолітніх та аспектах правової політики держави щодо їх усунення.

Ключові слова: неповнолітній, злочинність, правова політика, виховання, девіація.

Н. В. Ортинская

ПРАВОВАЯ ПОЛИТИКА ГОСУДАРСТВА ПО ПРЕОДОЛЕНИЮ ПРИЧИН ПРЕСТУПНОГО ПОВЕДЕНИЯ НЕСОВЕРШЕННОЛЕТНИХ

Рассмотрены аспекты правовой политики в отношении несовершеннолетних. Сконцентрировано внимание на анализе основных причин преступности несовершеннолетних и аспектах правовой политики государства по их устранению.

Ключевые слова: несовершеннолетний, преступность, девиантный, правовая политика, воспитание, девиация.

N. V. Ortynska

THE LEGAL POLICY OF THE STATE TO OVERCOME THE CAUSES CRIMINAL BEHAVIOR OF MINORS

The article deals with the legal aspects of the policy on minors. Attention is focused on the analysis of the main causes of juvenile delinquency and aspects of legal policies to address them.

Key words: juvenile, crime, deviant, legal policy, education, deviation.

Постановка проблеми. Правова, демократична, соціальна держава визнає захист прав, свобод та законних інтересів такої категорії осіб, як неповнолітні, найвищою правовою цінністю. Проте практичний аспект реалізації вказаної доктрини залишається проблемним. Станом на 1 червня 2015 року на обліку кримінально-виконавчої інспекції перебував 1931 засуджений неповнолітній. З їх числа переважна більшість – засуджені до покарання у вигляді відбування покарання з випробуванням. Аналіз статистичних даних свідчить, що з числа неповнолітніх, які перебувають на обліку кримінально-виконавчої інспекції, переважну більшість було засуджено за тяжкі злочини 72 % (1398), за злочини середньої тяжкості – 24 % (471). 48 % засуджених неповнолітніх виховувалися у неповних сім'ях, 7 % є сиротами або перебували у спецзакладах Міністерства освіти і науки України, 9 % – виховувалися у неблагополучних сім'ях. Через несприятливі умови виховання та негативний вплив оточення 58 % (1124) підлітків, які перебували на обліку, вчинили злочини у складі групи, з них майже кожен четвертий – за участю дорослих. 77 неповнолітніх вчинили злочини у стані алкогольного сп'яніння. Кожен десятий із засуджених

неповнолітніх раніше вже притягувався до кримінальної відповідальності. [1] Слід констатувати, що в сучасних умовах рівень злочинності неповнолітніх зростає, незважаючи на низку правових норм, які забезпечують їх соціально-економічне та культурно-виховне становище. Виникає деструкція між деклараціями представників органів публічної влади, принципами правової політики та реальностями суспільного життя. Вказана проблема є актуальною не тільки для України чи постсоціалістичних держав, вона має міжнародний характер.

Вказане зумовлює потребу наукового аналізу причин девіантної поведінки досліджуваного суб'єкта права. Враховуючи широкомасштабність проблематики, в межах цієї статті сконцентруємося на одному з проявів проблеми – причини злочинності неповнолітніх.

Метою цієї статті є аналіз причин злочинності неповнолітніх та аспекти правової політики держави щодо їх усунення.

Стан дослідження теми. Проблеми злочинності неповнолітніх постійно привертала увагу вітчизняних і зарубіжних юристів і практичних працівників. Серед них варто виділити роботи О. М. Бандурки, І. О. Бандурки, В. К. Грищука, Т. А. Денисової, В. М. Дрьоміна, Н. А. Мирошниченко, В. О. Навроцького, А. П. Тузова, М. Д. Шаргородського, М. І. Хавронюка та інших видатних вчених та практиків. Проте соціальні зміни суспільного розвитку вимагають оновлення підходів, з'являються низки нових причин злочинності, і правова політика держави повинна відповідати вимогам сучасності. Отже, можна стверджувати про наявність певних проблем правового регулювання злочинності неповнолітніх, що є малодослідженими. Однією з них є комплексне дослідження причин злочинності неповнолітніх.

Виклад основних положень. Кожна сфера злочинності та кожний злочин має свої індивідуальні причини, проте для удосконалення правової політики держави буде корисним виокремити основні причини, обставини та життєві умови, які, на нашу думку, впливають на неповнолітнього і спричиняють негативні наслідки, які спричиняють вчинення ним злочинів.

1. Соціально-економічні причини. У зв'язку з економічною нестабільністю, зниженням рівня життя населення проблема поліпшення соціального становища неповнолітнього набуває особливої значущості і залежить значною мірою від рівня достатку сім'ї, якій належить пріоритетне місце у процесі формування та розвитку особистості. Вона є первинним середовищем передачі духовного багатства, культурних традицій, формування ціннісних орієнтацій, практичних умінь і навичок, моральних і культурних стандартів поведінки. Безперечно, основну причину поширення бездоглядності і безпритульності дітей, появи в суспільстві таких негативних явищ, як алкоголізм, наркоманія, токсикоманія, проституція серед неповнолітніх, здійснення ними протиправних дій потрібно шукати в особливостях їх родинного оточення. Тому особливої уваги з боку держави і суспільства потребують неблагополучні сім'ї, які не в змозі забезпечувати належний рівень виховання, здійснюючи негативний вплив на розвиток і формування особистості дитини [2, с. 16].

Ми повністю погоджуємося з цитованим автором щодо важливості впливу сім'ї на формування неповнолітнього його світогляду, способу життя та розвитку його особистості у подальшому. Розглянемо тільки один з аспектів широкого комплексу проблем. Актуальним є питання створення сім'ї у ранньому віці, а саме законодавець при визначенні шлюбного віку встановив 18 років, а в окремих випадках, якщо це не суперечить інтересам особи неповнолітнього – і у 16. Частіше всього передумовою створення сім'ї у такому ранньому віці є вагітність неповнолітньої. Це проблема з глибоким корінням і з несприятливими наслідками для всіх учасників такої сім'ї. Адже у 16 років особа ще не є психічно зрілою та не готова до тих труднощів сімейного життя, і не може відповідально ставитися до виховання дитини. Тому говорити про можливість дітей виховати дитину та надати все необхідне для нормального росту та розвитку неможливо. У такому ранньому віці неповнолітній неспроможний фінансово забезпечити новостворену сім'ю і тому шукає легших шляхів вирішення такої проблеми, вчиняючи злочини. Тому вважаємо за необхідне на законодавчому рівні удосконалити правову політику щодо молодих сімей, розглянути можливість надання їм соціальної підтримки в разі потреби та комплексу інших організаційних, правових, психологічних заходів.

2. Соціально-виховні. Навчання неповнолітніх у школі та інших освітніх закладах є надзвичайно важливим процесом у сучасному світі. Удосконалення правової політики щодо належного, якісного, сучасного надання освітніх послуг – пріоритетне завдання держави в умовах глобалізаційних змін. Проте вітчизняні реалії є іншими: відсутність комплексного та зваженого підходу до навчального процесу спричиняє втомлюваність та перевантаженість неповнолітніх. Тому діти часто переживають стрес, не встигають поєднувати навчання та спорт, прогулянки та ігри з однолітками, що так важливо для їх гармонійного фізичного розвитку. Неповнолітні стають агресивними від емоційного виснаження та відчуття власної недосконалості, перебувають у стані фрустрації; ця категорія дітей найбільше страждає від недосконалості навчальної програми освітян, яка розрахована явно не для середньо статистичної дитини у даному віці. Всі ці фактори впливають на психічне здоров'я дитини, відбивають бажання вчитись, понижують самооцінку, пригнічують ще не сформовану особу. Всі ці фактори впливають на формування девіантних підлітків, які не бачать перспектив навчання у школі та шукають іншого, позасоціального вияву власної особистості.

3. Наркоманія є чи не найсерйознішою проблемою сьогодення у всьому світі. Неповнолітні як особливі суб'єкти ще із не сформованою психікою стають жертвами цього небезпечного явища. Через неусвідомлення серйозності вживання наркотиків, незнання наслідків вживання психотропних речовин і, головне, залежність від їхнього прийому діти вирішують відкрити для себе їхню дію. За статистичними даними, 25 % серед учнівської молоді мають досвід вживання заборонених наркотичних речовин. Найбільш вживаними наркотиками залишаються марихуана чи гашиш: 12 % учнівської молоді вживали марихуану хоча б один раз, 3 % опитаних вживали екстазі та мали досвід вживання “курильних” сумішей. Вперше спробували марихуану або гашиш 2 % опитаних у 13 років або раніше, а 5 % – до 15 років [3]. Під дією наркотиків неповнолітні стають збудливими, агресивними, деморалізованими і легше піддаються негативному впливу. Тобто, поведінка таких осіб стає девіантною, а під дією наркотиків вчинення суспільно небезпечних дій неповнолітніми стає страшною реалією в усьому світі.

4. Ще однією причиною, яка впливає на девіантну поведінку неповнолітнього, є вживання алкоголю. Щодо вживання алкоголю молоддю в Україні, дослідники з'ясували: 15–35 % юнаків і 5–25 % дівчат уперше вживали алкогольні напої в 11 років або раніше. Серед опитаних осіб 15-річного віку вживали алкоголь раніше 13-річного віку близько 25 %, а серед опитаних 11–12-річного віку – майже 40 %. Отже, спостерігається тенденція до зростання кількості тих, хто почав пити до 13-річного віку, та частоти вживання алкоголю. За останні 4 роки щотижневе споживання міцних напоїв серед 15-річних дівчат і 13-річних юнаків зросло більш ніж у півтора разу; споживання вина серед юнаків різного віку – майже в 1,5–2,5 разу, серед дівчат – у 1,5–4 рази. Число тих, хто щотижнево вживав пиво, зросло в 1,5–2,5 разу і становило понад 50 % серед 15-річних юнаків, третину – серед дівчат-однолітків, 30 % – серед 13-річних юнаків і 15 % – серед їхніх однолітків-дівчат, 15 % – серед 11-річних юнаків і 10 % – серед дівчат того ж віку. Щодня та щотижня пили пиво від майже 15 % шестикласників до понад 50 % першокласників ПТУ; слабоалкогольні напої з додатком горілки – від майже 10 % шестикласників до 25 % першокласників ПТУ (серед 15–16-річних дівчат регулярно вживали саме ці напої більше опитаних, ніж серед хлопців)[4, с. 24–25]. З вищенаведеної статистики бачимо, що вживання алкоголю серед неповнолітніх в Україні є надзвичайно популярним явищем. Також треба врахувати, що діти у 8 разів швидше стають залежними від алкоголю, ніж доросла людина. Неповнолітня особа, потрапляючи у “погану компанію”, під впливом старших за неї молодих людей, які ведуть аморальний спосіб життя, нехтуючи навчанням, корисною працею та взагалі відсутністю мети у житті, перманентно доходять висновку, що набагато легше здійснювати соціально-користу поведінку, ніж девіантну, котра приносить матеріальний прибуток та пошану в колі членів субкультурної організації.

Отже, суб'єкти цієї вікової категорії, вживаючи алкогольні напої, швидко стають залежними від нього; постійна потреба у його вживанні та сам стан алкогольного сп'яніння, провокують неповнолітнього до вчинення суспільно небезпечних діянь. Проблема, яка існує в Україні з продажем алкогольних виробів неповнолітнім, є наскільки гострою та нагальною, що потребує реакції з боку держави у вигляді посилення відповідальності осіб, які продають алкоголь особам до 18 років. Хоча посилення санкцій – це часткове вирішення проблеми. Комплексна правова політика яка починається з інформування про наслідки алкогольної залежності і завершується оздоровчо-лікувальними заходами для подолання цієї проблеми підлітків.

5. У модернізованому суспільстві Інтернет та телебачення є найпотужнішим джерелом інформації та невід'ємною частиною повсякденного життя. Неповнолітні є специфічною аудиторією з ще не сформованою психікою та з відсутністю життєвого досвіду, і тому не завжди об'єктивно можуть сприймати побачене. Величезна кількість фільмів (без обмежень вікової категорії) містять сцени насильства, жорстокості, еротики, що не може позитивно відобразитись на формуванні світогляду неповнолітнього. У цієї групи телеглядачів складається враження, що побачене у фільмах насильство є нормою, герої “бойовиків” стають їхніми кумирами, предметом наслідування, що призводить до вчинення ними злочинів. Проблема удосконалення правової політики в тому, що неповнолітні не є тією категорією дітей, яким можна заборонити чи технічно обмежити доступ до негативного джерела інформації. Тому мета держави – імплементувати моральні, виховні засоби для подолання цієї причини злочинності.

Звернемо увагу на зв'язок відповідальності неповнолітніх та правової політики у цій сфері. Нормотворець передбачає гуманне ставлення до неповнолітніх при визначенні міри покарання за скоєний ними злочин. Однак, контент аналіз статей Кримінального кодексу України дає можливість зробити висновок, що більшість злочинів, які найчастіше скоюють неповнолітні, передбачають покарання у вигляді позбавлення волі. Отже, фізично, психічно, ментально та соціально не сформована особистість, потрапивши у спеціальні виховні установи, апріорі не може сформуватися психічно здоровою для подальшого гідного життя у такому соціально непростому середовищі, яке існує сьогодні.

І що ж ми отримуємо: вчиняють жорстокі злочини – відбувають покарання і після відбування покарання повинні ресоціалізовуватись, що є тривалим та складним процесом. Відсутність повноцінної освіти, спортивного, інтелектуального, морального та комунікативного розвитку, втягнення у сталі кримінальні групи, соціальна неадаптація спричиняють глибокі соціальні проблеми неповнолітнього, який притягувався до відповідальності у вигляді позбавлення волі. Особа набуває у таких закладах криміногенних зв'язків, які надалі тільки допомагають вчиняти все нові злочини.

Всі ці негативні наслідки для неповнолітнього, суспільства та держави загалом і, головне, потенційний ріст цього явища змушують нас проаналізувати причини такої поведінки та вживати превентивних дій, а не боротися з наслідками, які неминуче руйнують наше враження про стабільний соціум з високим рівнем забезпеченості та достойним рівнем життя.

Висновки. Злочинність неповнолітніх є особливо актуальною проблемою сучасності. Причинами злочинної діяльності досліджуваної категорії осіб є такі: соціально-економічні (низький рівень сімейного достатку, економічна криза, зростання кількості ранніх шлюбів тощо); соціально-виховні (недосконалість освітніх і виховних програм, організаційні недоліки шкільної освіти); наркоманія; алкоголізм; інформаційно-моральні девіації сучасного суспільства. Все це потребує комплексної стратегії держави щодо оновлення підходів у сфері освітньої, сімейної, культурної, інформаційної, соціальної політики держави.

1. Офіційний веб-сайт Державної пенітенціарної служби України. Про стан організації роботи з неповнолітніми правопорушниками, які перебувають на обліку в підрозділах кримінально-виконавчої інспекції // Електронний ресурс. – Режим доступу: http://www.kvs.gov.ua/peniten/control/main/uk/publish/printable_article/783961;jsessionid=05A50C40F3740364063EFA603BFA591A. 2. Ілійчук Л. Сімейне неблагополуччя як передумова девіантної поведінки неповнолітніх / Л. Ілійчук // Обрії. – 2013. – № 1. – С. 16–18. 3. Офіційний веб-сайт міністерства охорони здоров'я України. В Україні знижується рівень поширення тютюнопаління, вживання алкоголю та наркотичних речовин серед підлітків // Електронний ресурс. – Режим доступу: http://moz.gov.ua/ua/portal/pre_20120612_a.html. 4. Шиян О. І. Освітня політика з питань забезпечення здорового способу життя молоді: монографія / О. І. Шиян. – Л., 2010. – 296 с.